

การอนุรักษ์โบราณสถาน ศาสนสถาน : ปัญหาและแนวทางแก้ไข

ศักดิ์ชัย สายสิงห์*

บทคัดย่อ

งานดูแลรักษาศาสนสถานและโบราณสถานเป็นงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และกรมศิลปากร ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคือ ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ กรมศิลปากรมีปัญหาเรื่องขาดกำลังคนงบประมาณ ใช้วิธีจ้างบริษัทรับเหมาบูรณะโบราณสถาน ส่วนปัญหาของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติรวมทั้งปัญหาของวัดคือ ความต้องการใช้โบราณสถานและต้องการพัฒนาพื้นที่ในวัด เหตุผลหนึ่งก็เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

แนวทางการแก้ไขปัญหา คือ ทั้ง ๒ ฝ่ายควรเคารพกฎระเบียบที่ควรปฏิบัติ กรมศิลปากรควรพัฒนาบุคลากรด้านการอนุรักษ์ ปรับระบบการทำงาน สร้างความรู้ความเข้าใจกับวัดและชุมชนให้เห็นคุณค่าของโบราณสถาน วัดก็ควรมีความรู้ความเข้าใจกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์และมีความรู้ด้านศิลปกรรม ไม่ควรแสวงผลประโยชน์จากโบราณสถาน ศาสนสถาน เห็นความสำคัญของมรดกของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ และร่วมกันดูแลรักษาให้คงอยู่สืบไป

Conservation of Ancient and Religious Monuments: Problems and Solutions

Abstract**

Temples and ancient monuments conservation responsibility is under the authority of the National Office of Buddhism and the Fine Arts Department respectively. Major problems today are marked by the conflict between development on the one hand, and conservation on the other. The Fine Arts Department, facing chronic shortage of man-power and budget constraints has sub-contracted

* ศศ.บ. (โบราณคดี), ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ) ม. ศิลปากร,
D.E.A. (Histoire de l'art), D. de 3ème Cycle (Histoire de l'art et Archéologie) U. de Paris IV (Sorbonne)
ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

** ผศ.ดร. เชษฐา ดิงสัญชสี ผู้แปล

restoration works to private companies. While the National Office of Buddhism faces constant pressures to develop temple areas for commercial use. One of the justifications is to find resources to sustain Buddhism for prosperity.

To help alleviate the problems, both offices should follow appropriate procedures. The Fine Arts Department should offer proper training for conservation personnel, adjust working process, build up knowledge and understanding with the temples and the community. These would help cultivate a deeper appreciation of the values and significance of ancient monuments. At the same time, the temples should be more equipped with knowledge of relevant conservation laws and better informed of the artistic values of the temples' architectures and art objects. The temples should not be too concerned with making profits from ancient and religious monuments. A deeper sense of cultural heritage for common good should be cultivated. These considerations could help sustain a healthy future of ancient and religious monuments.

๑. คำนำ

ศาสนสถานที่มีโบราณสถานหรือเป็นโบราณสถานที่ยังใช้งานอยู่ในปัจจุบันมักเกิดปัญหาขัดแย้งขึ้น โดยเฉพาะปัญหาที่หน่วยงานหลายหน่วยซึ่งมีหน้าที่ดูแลศาสนสถานต่างหน้าที่กันแต่กลับก้าวก่ายกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาระหว่างพระภิกษุผู้ดูแลศาสนสถานภายใต้การกำกับของสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติกับกรมศิลปากรซึ่งมีหน้าที่ดูแลโบราณสถาน หากทั้ง ๒ หน่วยงานมีความรู้มีความเข้าใจกัน และสามารถร่วมมือกันทำนุบำรุงศาสนสถานก็น่าจะเกิดปัญหาใดๆ ขึ้น ปัญหาที่มักเกิดขึ้นบ่อย ได้แก่ ความขัดแย้งกันเรื่องการพัฒนามากับการอนุรักษ์ซึ่งไม่ไปในทิศทางเดียวกัน บางครั้งก็มีการละเมิดกันโดยที่ไม่อาจจัดการปัญหานั้นได้ด้วยกฎหมาย และบางครั้งก็ไม่ควรจัดการตามกฎหมาย ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาทั้งเรื่องของอำนาจและวิธีการ จนทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนาบ้าง ทำลายโบราณสถานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ้าง ทั้งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์และโดยเจตนา สาเหตุอาจมาจากแต่ละฝ่ายใช้ความคุ้นเคยและวิธีคิดที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงควรที่จะได้ศึกษาวิจัยเพื่อลดความเสียหายจากเหตุดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปพิจารณาและดำเนินการเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ศาสนาและประเทศมากที่สุด

บทความนี้ได้ศึกษาทั้งโบราณสถานซึ่งเกิดปัญหาเรื่องการจัดการ ทั้งที่เป็นศาสนสถานในอดีตและที่เป็นศาสนสถานในปัจจุบัน โดยเลือกโบราณสถานในกรุงเทพมหานครเป็นกรณีศึกษาเป็นหลัก ส่วนโบราณสถานในภูมิภาคจะคัดเลือกศึกษาเพียงบางกรณี ในการศึกษาจะมุ่งศึกษาหาสาเหตุของการดำเนินการอย่างไม่เหมาะสมต่อศาสนา และศึกษาหาแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสมทั้งแนวทางกฎหมาย กรอบวัฒนธรรมไทย กรอบพระวินัย และศึกษาแนวทางปฏิบัติอื่นที่เหมาะสมด้วย

๒. การดูแลรักษาศาสนสถานและโบราณสถาน

๒.๑ วัดกับปัญหาการดูแลรักษาศาสนสถานและโบราณสถาน

๒.๑.๑ การขาดความรู้และความเข้าใจความเป็นโบราณสถาน

ผู้วิจัยพบว่า พระสงฆ์และคณะกรรมการวัดส่วนใหญ่อยู่นอกวัดขาดความรู้และความเข้าใจในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม ไม่เข้าใจความสำคัญของโบราณสถาน จึงได้ปล่อยปละละเลย หรือยอมให้บุรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานในวัดขึ้นใหม่ทั้งๆ ที่ไม่เข้าใจกระบวนการอนุรักษ์ จนมีการรื้อโบราณสถานทิ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โบราณสถานร้างในเขตวัดที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วบ้างก็เข้าใจว่าโบราณสถานนั้นเป็นของกรมศิลปากร จึงไม่ดูแล ปล่อยให้เสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา และพังทลายไปในที่สุด

ปัจจุบันวัดต่างๆ ต้องการสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ภายในวัดเป็นจำนวนมาก ทำให้มีผลกระทบต่อบ้านเรือนที่เป็นโบราณสถาน เช่น สร้างกุฏิ ศาลา อาคารอเนกประสงค์

พระอุโบสถที่สร้างใหม่ บนฐานอาคารเดิม
วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ใกล้กับโบราณสถาน บางครั้งอาจรื้อโบราณสถานทิ้ง ปัญหาสำคัญคือ วัดไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติหรือระเบียบของกรมศิลปากร เช่น บำรุงปฏิสังขรณ์โบราณสถานภายในวัดโดยพลการ รื้อของเดิมซึ่งขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานทิ้งแล้วสร้างใหม่โดยไม่ได้ขออนุญาตกรมศิลปากร หรือไม่ได้รื้อทำลาย แต่การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ ก็ทำให้โบราณสถานเกิดเสื่อมค่าลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากปลูกสร้างในบริเวณที่ใกล้เคียงและมีผลต่อโบราณสถาน เช่น อาคารที่สร้างใหม่สูงเกินและบดบังทัศนียภาพของโบราณสถาน มีรูปศิลปกรรมและสีล้นที่แตกต่างกัน หน้าที่การใช้งานที่ไม่สอดคล้องกับอาคารเก่า เป็นต้น บางครั้งการรื้ออาคารเก่าบางส่วน หรือการสร้างเพิ่มเติมบางส่วน ก็อาจทำให้เกิดคติและความหมายเดิมที่คนโบราณออกแบบไว้อย่างดีหมดไปด้วย เช่น คติศูนย์กลางจักรวาล ที่ต้องมีอาคารประธานและอาคารบริวารประกอบกัน

๒.๒.๒ การสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่ามรดกวัฒนธรรมแก่พระภิกษุและผู้ดูแลวัด

ผู้วิจัยได้ศึกษาตัวอย่างวัดสำคัญที่เป็นโบราณสถานหรือมีโบราณสถาน ทั้งที่ขึ้นทะเบียนและไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน พบว่า วัดหลวง วัดขนาดใหญ่ที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนา วัดที่เจ้านายหรือขุนนางสร้างนั้น เจ้าอาวาสมักมีสมณศักดิ์สูง จึงไม่มีปัญหาในการบูรณปฏิสังขรณ์ เพราะเวลาบูรณะก็จะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมกันดูแลอย่างใกล้ชิด ไม่ว่าจะเป็นกรมศิลปากรหรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ส่วนวัดที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ผิดรูปแบบ มีการรื้อทำลายโบราณสถาน ปลอมโบราณสถานทิ้งไว้โดยไม่ดูแลหรือสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ทับหรือสร้างบริเวณใกล้เคียงโบราณสถาน มักมีปัญหาในการอนุรักษ์เป็นอย่างมาก สาเหตุหลักมาจาก วัดและพระภิกษุส่วนใหญ่ขาดความรู้และความเข้าใจในคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมของโบราณสถาน

ขาดความเข้าใจประวัติศาสตร์และความเป็นมา รวมไปถึงไม่รู้คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเจ้าอาวาสหรือคณะกรรมการวัดต้องการสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ภายในวัด

วิธีการแก้ปัญหา คือ การถวายความรู้ความเข้าใจแก่พระภิกษุ สามเณร และให้ความรู้แก่บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนสถาน ทั้งข้อกฎหมายและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมของชาติ

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของกรมศิลปากรและกรมการศาสนาผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงด้านนี้^๑ ได้ดำเนินงานดังกล่าวมาโดยตลอด เช่น โครงการถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการทั่วประเทศ ซึ่งได้ดำเนินการมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ แม้ผลการประเมินปรากฏออกมาว่า พระภิกษุและบุคลากรในวัดส่วนหนึ่งมีความรู้และความเข้าใจที่ดีขึ้น ปัญหาการทำลายโบราณสถานลดน้อยลง และวัดให้ความร่วมมือกับกรมศิลปากรดีขึ้น แต่ก็ยังไม่อยู่

การสร้างพระวิหารหลังใหม่ บนฐานวิหารเดิมที่เป็นโบราณสถาน วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) จังหวัดเชียงใหม่

^๑ ปัจจุบันผู้มีหน้าที่ดูแลพระพุทธศาสนาโดยตรงคือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ในระดับที่น่าพอใจ ส่วนหนึ่งอาจมาจากแหล่งโบราณสถาน มีเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรดูแลไม่ทั่วถึง การถวายเป็นความรู้ ยังไม่ทั่วถึง รวมทั้งความเข้าใจเรื่องข้อกฎหมายหรือคุณค่า ในมรดกวัฒนธรรมโดยเฉพาะรูปแบบศิลปกรรมนั้น ต้องใช้ เวลานาน และเป็นความรู้ที่สวนทางกับความรู้ความเข้าใจ ของเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดหรือชาวบ้านที่ต้องการ สิ่งใหม่ๆ เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมทั้งเห็น ความสำคัญของการสร้างสิ่งใหม่ที่ถือเป็นผลงานด้าน การพัฒนาวัดมากกว่าการอนุรักษ์ของเดิม

๓. แนวทางการแก้ไข

๓.๑ การให้ความรู้ความเข้าใจด้าน ศิลปกรรมและแนวคิดในการสร้างแก่พระภิกษุ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร

สาเหตุสำคัญของการบูรณปฏิสังขรณ์ที่ผิดแบบ การสร้างใหม่ การรื้อทำลายของเดิมนั้น นอกจากเกิดจาก พระภิกษุและกรรมการวัดแล้ว ส่วนหนึ่งก็เกิดจากเจ้าหน้าที่ของ กรมศิลปากรด้วย เพราะเจ้าหน้าที่ส่วนหนึ่งยังขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบศิลปกรรมและแนวความคิดหรือ คติการสร้างดั้งเดิม เช่น รูปแบบของศิลปกรรมในแต่ละ ยุคสมัย องค์ประกอบของเจดีย์ เช่น เจดีย์สมัยต่างๆ รูปแบบ ต่างๆ แต่ละสมัยมีรูปแบบและพัฒนาการที่แตกต่าง เช่น บัวคว่ำ-บัวหงายเป็นฐานอาคารที่พบโดยทั่วไป ส่วนฐาน บัวลูกฟักมาจากวัฒนธรรมเขมร ฐานบัวลูกแก้ว ออกไข่ เป็น รูปแบบของเจดีย์สมัยล้านนา ฐานสิงห์พบในศิลปะอยุธยา มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยอยุธยาตอนกลางมีฐาน เดียว แต่พอมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ ตอนต้นกลายเป็นชุดฐานสิงห์ ๓ ฐาน เป็นต้น

แนวคิดและคติในการสร้าง เช่น การแสดงเรื่อง ไตรภูมิโลกทัศน์ ภูมิจักรวาล เจดีย์ต้องประกอบด้วยเจดีย์ ประธานและเจดีย์บริวารทั้ง ๔ มุม เช่น พระปรางค์วัด อรุณราชวราราม หรือมีการปรับเปลี่ยนมาใช้อาคารประธาน

พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ

ที่เป็นพระอุโบสถหรือพระวิหารแทนเจดีย์ และมีเจดีย์หรือ ศาลาประจำมุม เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัด สู้ทศนเทพวราราม ลักษณะนี้ใช้แสดงความหมายเดียวกัน คือ แสดงสัญลักษณ์ของภูมิจักรวาล หากสร้างสิ่งปลูกสร้าง เพิ่มเติม รื้อเจดีย์องค์ใดองค์หนึ่งทิ้ง หรือขยายศาลาองค์ใด องค์หนึ่งให้ใหญ่กว่าองค์อื่นๆ ก็จะทำให้ความสมมาตรและ แนวคิดในการออกแบบที่มีมาแต่เดิมขาดหายไป เช่น วัด ปทุมวนารามได้สร้างศาลาใหม่แทนศาลาหลังเดิมทำให้ รูปแบบและแนวคิดเดิมเรื่องภูมิจักรวาลสูญหายไป

สิ่งเหล่านี้ผู้เกี่ยวข้องทั้งพระภิกษุ เจ้าหน้าที่ของวัด และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร จะต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจ หากไม่รู้ ก่อนที่จะบูรณปฏิสังขรณ์ ก็ต้องศึกษาและทำ ความเข้าใจให้ถ่องแท้ การออกแบบและพิจารณาแบบก็ต้อง ปรัชญาหรือขออนุญาตจากกรมศิลปากร กรมศิลปากรจะมี คณะกรรมการและที่ปรึกษาทางวิชาการในการอนุรักษ์ ร่วมกันพิจารณาก่อนที่จะดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์

๓.๒ การปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรที่ปฏิบัติงาน

ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัดกับกรมศิลปากรส่วนหนึ่งเกิดจากวัดได้บูรณะโบราณสถานภายในวัดผิดแบบ สร้างใหม่ หรือรื้อของเดิมทิ้ง และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรมักใช้กระบวนการทางกฎหมายเข้าไปจัดการ คือ บังคับให้วัดปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับตามพระราชบัญญัติ ทำให้ภาพของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรเหมือนตำรวจที่คอยจับผิดวัด เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรปฏิบัติงานในลักษณะเจ้าหน้าที่ของรัฐมากเกินไป ทั้งๆ ที่ควรเป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกับวัดต้องร่วมมือร่วมใจกัน

กรมศิลปากรควรลดภาพลักษณ์ในเชิงลบในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐให้น้อยลง แต่ยังรักษากฎระเบียบไว้ตามเดิม เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรต้องปรับทัศนคติในการทำงานใหม่ ควรใช้วิธีเข้าหาวัดหรือประชาสัมพันธ์ผู้มีส่วนร่วมในวัดและในชุมชนให้มากขึ้น เพราะในปัจจุบันบทบาทของวัดและชุมชนมีมากขึ้น

การสร้างพระวิหารหลังใหม่บนฐานพระวิหารเดิมที่เป็นโบราณสถาน วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก

๓.๓ การปรับแนวคิดและวิธีการดำเนินงานใหม่ในการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่ในวัด

จากการประมวลแนวคิดและประสบการณ์ในการอนุรักษ์ การทำงานในภาคสนามและการแก้ไขปัญหาต่างๆ ผู้วิจัยพบว่า แนวความคิดที่เป็นกลางและสามารถปฏิบัติได้จริงและเกิดปัญหาน้อยที่สุด ได้แก่ การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและปูชนียสถานที่อยู่ในศาสนสถานที่ยังใช้งานอยู่ หากวัดมีความจำเป็นต้องใช้งาน ก็ต้องบูรณะและปรับเปลี่ยนได้ตามความจำเป็นและให้เหมาะสม เช่น การซ่อมแซมเพิ่มเติม เปลี่ยนหน้าบัน ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ด้วยวัสดุอย่างใหม่ แต่การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งวัดจะต้องขออนุญาตศึกษา เก็บข้อมูลเดิม และบันทึกเป็นหลักฐาน กรณีซ่อมจิตรกรรมฝาผนังที่ของเดิมลบเลือนไปหรือเขียนขึ้นใหม่ก็สามารถทำได้ เพราะของเดิมชำรุดเกินกว่าที่จะบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิมได้แล้ว หากบูรณะลักษณะนั้น ก็จะทำให้เรื่องราวไม่ชัดเจน และเกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนสถานที่ยังใช้งานอยู่ ส่วนการบูรณะโดยการเขียนใหม่นั้น หากมีภาพถ่ายของเก่าอยู่ ก็สามารถเขียนขึ้นใหม่ได้ แต่ช่างที่เขียนต้องมีฝีมือ และเขียนโดยใช้เทคนิคอย่างโบราณ

กรณีการบูรณปฏิสังขรณ์ซากโบราณสถานที่อยู่ในศาสนสถาน หากจำเป็นต้องสร้างใหม่ ควรศึกษาความเหมาะสม การบูรณปฏิสังขรณ์ หรือสร้างใหม่ในพื้นที่เดิมหรือบนซากโบราณสถานเดิม ต้องศึกษารูปแบบของเดิมและบันทึกหลักฐานทางวิชาการ หากสามารถจัดแสดงให้เห็นส่วนที่เป็นซากโบราณสถานเดิมได้ก็ควรทำ ส่วนอาคารที่สร้างใหม่ก็ควรออกแบบให้เหมาะสม ไม่ไปทำลายโบราณสถานเดิม รูปแบบก็ต้องไม่ขัดกับศิลปกรรมแวดล้อมอื่นๆ เช่น วัดใหญ่ชัยมงคลมีดائرที่จะสร้างพระอุโบสถหลังใหม่บนฐานเดิมก็ต้องแสดงหลักฐานให้เห็นชัดเจนว่า ส่วนใดเป็นของใหม่ ส่วนใดเป็นของเก่า ของใหม่ที่สร้างก็ต้องมีรูปแบบที่ไม่ขัดกับของเดิม กรณีวัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก ที่ได้สร้าง

อาคารบนฐานพระวิหารหลังเดิมนั้น ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะขัดกับโบราณสถานเดิมอย่างชัดเจน ควรต้องรื้อออก

๔. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

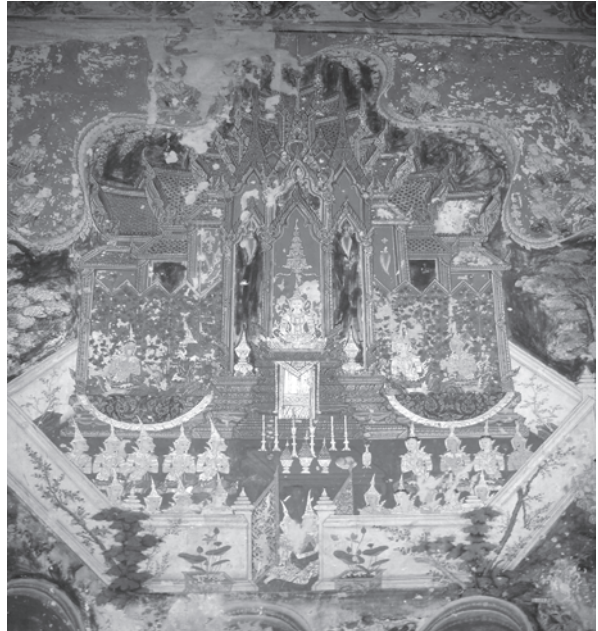
๔.๑ การปรับทัศนคติใหม่ในการดูแลโบราณสถานในศาสนสถาน

ต้องเข้าใจเบื้องต้นว่าโบราณสถานเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ใช่ของกรมศิลปากร ไม่ใช่ของวัด ของเจ้าอาวาส หรือของคณะกรรมการวัด โบราณสถานเหล่านั้นมีมาก่อนพระมหากษัตริย์ เจ้านาย ทรงสถาปนา และขุนนางหรือชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้น ผู้ที่เข้ามาอยู่ มาดูแลวัดเปรียบเสมือนเป็นเพียงผู้อาศัย

แนวทางในการดำเนินงานในการอนุรักษ์ต้องมีการศึกษาเป็นกรณีๆ ไป โดยการร่วมมือกันทุกฝ่าย ทั้งกรมศิลปากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เจ้าอาวาส คณะกรรมการวัด ในกรณีที่มีปัญหาในการอนุรักษ์ เช่น การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญ การสร้างใหม่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ควรดำเนินการในรูปของคณะกรรมการซึ่งความจริงก็มีกระบวนการนี้อยู่แล้ว แต่ในทางปฏิบัติอาจไม่ได้ดำเนินการจริงทุกขั้นตอน ขั้นตอนที่สำคัญมีดังนี้

ขั้นที่ ๑ จัดประชุมสัมมนาเพื่อหาข้อยุติทางด้านรูปแบบและกระบวนการการบูรณะก่อนที่จะดำเนินงาน โดยระดมนักวิชาการด้านต่างๆ เช่น ด้านรูปแบบศิลปกรรม นักวิชาการด้านการอนุรักษ์ ทั้งจิตรกรรม ปูนปั้น สถาปนิก วิศวกร เป็นต้น มาร่วมแสดงความคิดเห็น

ขั้นที่ ๒ ต้องทำข้อตกลงกับช่างหรือบริษัทที่จะบูรณะ ถ้าเป็นงานบูรณะทั่วไป มักไม่มีปัญหาอะไร แต่หากเป็นงานบูรณะที่ต้องการช่างผู้ชำนาญการพิเศษ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง จะต้องกำหนดความสามารถพิเศษของผู้อนุรักษ์และสงวนรักษา ต้องมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ทั้ง

จิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพฯ ได้รับการบูรณะไว้อย่างดีก่อน พ.ศ. ๒๕๕๒

ทางด้านงานช่างโบราณและนักวิทยาศาสตร์ที่ชำนาญในการอนุรักษ์ ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งที่จะใช้ระบบการรับเหมาในการบูรณะ ดังกรณีของวัดสุวรรณารามซึ่งมีงานจิตรกรรมฝีมือช่างชั้นครูและเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดในประเทศไทย ใช้วิธีจ้างผู้รับเหมาดำเนินการ ผู้วิจัยเห็นว่ากรมศิลปากรควรจะต้องดำเนินการเองตามแบบเดิมน่าจะเหมาะสมกว่า แม้ว่ากระบวนการที่ทำอยู่จะมีผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากรเป็นผู้ตรวจสอบก็ตาม แต่เนื่องจากการอนุรักษ์เป็นงานสำคัญที่ต้องดูแลและตรวจสอบอย่างใกล้ชิด จึงจะต้องดำเนินการเป็นกรณีพิเศษ

ขั้นที่ ๓ ควรมีกฎเกณฑ์พิเศษในการจ้างเหมา เช่น ระยะเวลาไม่ใช้ระบบตามปีงบประมาณ แต่ต้องเป็นไปตามลักษณะงานที่ต้องใช้ฝีมือช่างผู้ชำนาญการพิเศษ การประมูลก็ต้องมีเงื่อนไขพิเศษ มีคณะกรรมการเฉพาะด้านร่วมกันพิจารณา ที่ผ่านมามีกรมศิลปากรมีภาพด้านลบเป็นอย่างมาก เพราะบริษัทที่ได้งานรับเหมาจากกรมศิลปากรเป็นประจำมีเพียงไม่กี่บริษัท

หน้าบัน พระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๕๒ ก่อนการบูรณะ

หน้าบัน พระอุโบสถ วัดสุวรรณาราม กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๕๓ หลังการบูรณะ

ตัวอย่างที่ดีในการดำเนินงานบูรณปฏิสังขรณ์ โบราณสถานในศาสนสถาน ได้แก่ ตัวอย่างการบูรณะในวัด บวรนิเวศวิหาร (ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๓) ทุกฝ่ายได้ ร่วมมือกันอย่างดี ทั้งกรมศิลปากร สำนักงานทรัพย์สินส่วน พระมหากษัตริย์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัด และกรรมการวัด มีหลายบริษัทเข้ามาดำเนินงานบูรณะ มี ระบบตรวจสอบการทำงานอย่างดีทุกขั้นตอน และผลงาน ที่เสร็จเรียบร้อย ก็เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ไม่มีปัญหาแต่ ประการใด มีเพียงปัญหาใช้วัสดุทางวิทยาศาสตร์ที่คุณภาพ ยังไม่ดีนัก ซึ่งต้องแก้ไขต่อไป

๔.๒ การฟื้นฟูวัดให้กลับมาเป็นศาสน- สถาน สถานที่ยึดเหนี่ยวแก่การศรัทธา แหล่งแสวงหา ความสงบร่มเย็น

จากกรณีศึกษาเรื่องปัญหาการบูรณปฏิสังขรณ์วัด ผู้วิจัยเสนอว่า งานที่ทุกฝ่ายที่มีอำนาจ และมีหน้าที่เกี่ยวข้อง ต้องร่วมกันดำเนินการ คือ การฟื้นฟูวัดให้กลับมาเป็น ศาสนสถาน สถานที่ยึดเหนี่ยวแก่การศรัทธา แหล่งแสวงหา ความสงบร่มเย็น ด้วยเห็นว่าวัดหรือศาสนสถานในปัจจุบัน ไม่อยู่ในลักษณะของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะวัดในกรุงเทพมหานคร วัดสำคัญขนาดใหญ่ หรือ วัดซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในต่างจังหวัด ผู้วิจัยขอเสนอ แนวความคิดในการบริหารจัดการดังนี้

๔.๒.๑ การรักษาและฟื้นฟูแนวคิดและรูปแบบ ศิลปกรรมดั้งเดิม

วัดต่างๆ ที่มีโบราณสถานอยู่ควรรักษาและฟื้นฟู แนวคิดและรูปแบบศิลปกรรมดั้งเดิมตามคติและแนวคิดใน การออกแบบซึ่งผู้สร้างและช่างสมัยโบราณแสดงแนวคิด ปრაกฏอยู่เสมอ แม้ว่าวัดส่วนหนึ่งยังคงรักษาเอกลักษณ์ ของตนเองไว้ได้ แต่ก็มีหลายวัดที่ได้ก่อสร้างสิ่งใหม่เพิ่มเติม

วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ

อยู่ตลอดเวลา ทำให้แนวคิดดั้งเดิมของผู้ออกแบบหายไป กรณีนี้ควรฟื้นฟูและรักษาสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๔.๒.๒ การรักษาความสะอาดและระเบียบภายในวัด

การรักษาความสะอาดเป็นสิ่งสำคัญแต่วัดหลายวัดกลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรม เพราะวัดเป็นที่สาธารณะกลายเป็นที่พักอาศัยของผู้ไม่มีที่พัก ทั้งเด็กวัดและญาติโยม จนวัดกลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่ไม่สะอาด และแทบไม่มีสภาพเป็นวัด การดูแลรักษาความสะอาดวัดจะปล่อยให้เป็นที่ของพระภิกษุแบบเดิมที่ว่า พระภิกษุต้องดูแลปิดกวาดลานวัดนั้น ไม่เพียงพอ วัดควรจัดระบบรักษาความสะอาดและดำเนินการอย่างเป็นระบบ วัดหรือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติต้องมีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดเรื่องผู้ที่เข้าพักอาศัยภายในวัด จัดสถานที่ค้าขายให้เป็นระเบียบ เช่น ที่ขายดอกไม้ธูปเทียน ร้านขายของที่ระลึก สถานที่ให้เช่าวัตถุมงคล ควรจัดการให้เป็นสัดส่วน และไม่รบกวนโบราณสถานและศาสนสถาน

๔.๒.๓ การปรับปรุงภูมิทัศน์ตามความเหมาะสมกับความเป็นโบราณสถาน

การปรับปรุงภูมิทัศน์ตามความเหมาะสมกับความเป็นโบราณสถานทั้งภายในวัดและสภาพแวดล้อมของวัด เช่น ปลูกต้นไม้ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะที่จะเข้ามาหาความสงบร่มเย็น ส่วนบริเวณภายนอกวัด ต้องขอความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรุงเทพมหานคร เทศบาลซึ่งวัดตั้งอยู่ ต้องมีมาตรการเรื่องการรักษาความสะอาดในวัดด้วย เช่น มีมาตรการจัดการหาบเร่แผงลอยในวัด เป็นต้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่และกำลังจะเกิดมากขึ้น คือ ปัญหาเกิดสิ่งก่อสร้างที่สูงมากๆ จำพวกคอนโดมิเนียม

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

เสาอากาศ เสาสัญญาณโทรศัพท์อยู่ใกล้วัด และสิ่งก่อสร้างเหล่านี้เกิดเป็นทัศนยะจุจาดแก่วัดและต่อโบราณสถานภายในวัด ปัญหานี้อยู่นอกเหนือกฎหมายที่กรมศิลปากรและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีอำนาจบังคับใช้ ในกรณีที่จะมีการก่อสร้าง แม้ว่าทางผู้ก่อสร้างจะได้ทำหนังสือแจ้งแก่กรมศิลปากรแล้ว แต่กรมศิลปากรก็ไม่มีอำนาจห้ามการก่อสร้างได้ ทำได้แต่เพียงเสนอไปว่า “ไม่มีความเหมาะสมไม่ควรสร้างเท่านั้น” หน้าที่หลักเป็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างกรุงเทพมหานคร และคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมซึ่งต้องมีมาตรการที่ชัดเจน เช่น ออกกฎหมายห้ามก่อสร้างสิ่งก่อสร้างสูงใหญ่ใกล้โบราณสถานโดยระยะห่างจากโบราณสถาน กำหนดความสูงของสิ่งก่อสร้าง รวมทั้งกำหนดให้วัดต้องมีพื้นที่สีเขียวเป็นสัดส่วนที่แน่นอน

๔.๒.๔ ไม่ควรให้วัดเป็นสถานที่จอดรถ

การให้วัดเป็นสถานที่จอดรถไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในเขตพุทธาวาส เพราะรถยนต์มีผลโดยตรงต่อโบราณสถานและศาสนสถาน ไอเสียที่ทำลายสภาพแวดล้อมและทำลายโบราณสถาน และรถยนต์ที่จอดอยู่ก็ลดคุณค่าของโบราณสถาน ทำให้เกิดความวุ่นวาย วัดไม่สงบ ผู้วิจัย

เห็นว่า วัดควรเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สงบร่มเย็น เหมาะที่จะมา แสวงหาความสงบ หากวัดจะจัดที่จอดรถ ก็ควรใช้เฉพาะ ที่ว่างของวัดซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อโบราณสถานและ ความเป็นศาสนสถาน

๔.๒.๕ ควรมีกฎเกณฑ์ในการถวายผ้าและ การครองผ้าหรือห่มผ้า

วัดต่างๆ ควรมีกฎเกณฑ์ในการถวายผ้าและการ ครองผ้าหรือห่มผ้าของพระภิกษุในวัด ปัจจุบันมีการปฏิบัติ ที่แพร่หลายอย่างมากจนเป็นวัฒนธรรม และเป็นส่วนหนึ่ง ของพุทธพาณิชย์ คือ จัดซื้อผ้าถวายพระภิกษุสงฆ์ วัดบาง แห่งนำมาเวียนให้ประชาชนซื้อใหม่ ในภาคเหนือมีผ้าเตรียม ไว้ให้คนบริจาค เขียนชื่อบนผ้า เมื่อเขียนเต็ม ก็นำขึ้น ห่มเจดีย์ การถวายผ้าจะต้องทำให้เหมาะสม ไม่ใช่ทำกัน

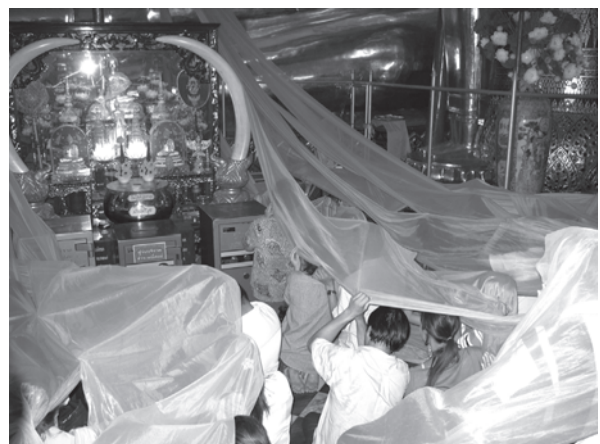

การห่มผ้าหลวงพ่อดโต วัดพนัญเชิง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตลอดเวลาอย่างห่มผ้าให้หลวงพ่อดโต วัดพนัญเชิง พระนคร- ศรีอยุธยา หากจำเป็นต้องมี ควรจัดเป็นงานประเพณี ประจำปี หรืองานฉลองตามเทศกาล เมื่อเสร็จงานก็นำออก เช่น งานประจำปีภูเขาทอง วัดสระเกศ เป็นต้น เพราะเจดีย์ หรือพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่อยู่กลางแจ้ง หากห่มผ้าไว้ ตลอดเวลา ตลอดปี จะมีผลทำให้โบราณสถานถูกทำลาย ไปได้

๔.๒.๖ ใช้รูปภาพและป้ายชื่อที่เหมาะสม

วัดหลวงที่สำคัญและเป็นสถานที่ท่องเที่ยว มัก บรรจจุลัไว้ที่ฐานพระพุทธรูปที่ระเบียงคด เช่น วัดพระเชตุพน- วิมลมังคลาราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม ไม่ควรปล่อยให้ป้ายชื่อหรือรูปภาพเจ้าของ อัญญอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระพุทธรูปทั้งหมดตามพระระเบียง ได้อัญเชิญมาจาก หัวเมืองต่างๆ เช่น สุโขทัย อยุธยา แต่ครั้งบูรณะวัดในสมัย รัชกาลที่ ๑ และพระองค์ก็เป็นผู้ทรงสถาปนาวัดแห่งนี้ หาก ปลอมให้มีป้ายชื่อหรือรูปภาพเจ้าของอัญญอยู่ ก็เท่ากับปลอม ให้จับจองเป็นเจ้าของพระพุทธรูปองค์นั้นๆ ยิ่งปลอมให้มี ตูกระจกলানกญแ ก็ยังไม่เหมาะสม

การห่มผ้าหลวงพ่อดโต วัดพนัญเชิง
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ส่วนวัดอื่นๆ หากจะมีป้ายชื่อ ก็ควรทำให้เหมาะสม เช่น กำหนดขนาด รูปแบบตัวอักษรให้เป็นแบบเดียวกัน และหากเป็นไม้ได้ ไม่ควรให้มีรูปภาพหรือที่แขวนเครื่องบูชา นับว่าไม่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง

๕. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

๕.๑ หน่วยงานที่มีหน้าที่การดูแลโบราณสถานกับดูแลศาสนสถานควรขึ้นกับกระทรวงเดียวกัน

หน่วยงานที่ดูแลโบราณสถานคือกรมศิลปากร ขึ้นกับกระทรวงวัฒนธรรม ส่วนหน่วยงานที่ดูแลศาสนสถาน และพระภิกษุคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขึ้นกับสำนักนายกรัฐมนตรี แต่เดิมขึ้นกับกรมการศาสนา วัฒนธรรม เดิมทั้งกรมศิลปากรและกรมการศาสนาขึ้นกับกระทรวงเดียวกัน คือ กระทรวงวัฒนธรรม จึงไม่มีปัญหาเรื่องการดูแลโบราณสถานมากเท่าปัจจุบันนี้ บุคลากรที่มาจากสายงานเดียวกันสามารถเจรจาตกลงกันเรื่องต่างๆ ได้ แต่ปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่า มีความขัดแย้งระหว่างกรมศิลปากรกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมากขึ้น อาจเป็นเพราะผู้บริหารมาจากต่างกระทรวงกัน ต่างสายงานกัน จึงมีแนวคิดและวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นมาใหม่ มีระเบียบและแนวทางในการปฏิบัติของตนเองมากขึ้น จึงเกิดความขัดแย้งกับกรมศิลปากรซึ่งรักษากฎระเบียบตามพระราชบัญญัติที่ต้องปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติคือ ทั้ง ๒ หน่วยงาน ควรอยู่ในสังกัดกระทรวงเดียวกัน หากสังกัดกระทรวงเดียวกัน ระบบงานที่ผู้ปฏิบัติมาจากสายงานเดียวกัน จะเกิดความรู้ความเข้าใจไปในทางเดียวกัน จะร่วมมือร่วมใจกันทำงานดีขึ้น หากมีปัญหาความขัดแย้ง ก็สามารถตกลงทำความเข้าใจกันได้ แต่ปัจจุบันมีการฟ้องร้องกันในชั้นศาล เพราะต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน

๕.๒ งบประมาณในการบูรณะระหว่างวัดกับกรมศิลปากร

ปัญหาสำคัญของการดูแลรักษาโบราณสถานคือเรื่องงบประมาณ การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานนั้น ต้องใช้งบประมาณสูงมาก คนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่ากรมศิลปากรเป็นเจ้าของโบราณสถาน จึงให้กรมศิลปากรเป็นผู้หางบประมาณมาบูรณะ แต่กรมศิลปากรต้องใช้งบประมาณแผ่นดินมาดำเนินการ จึงไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึงด้วยได้รับงบประมาณจำกัดให้ใช้ตามความจำเป็น ในทางปฏิบัติหากวัดมีงบประมาณก็สามารถดำเนินการเองได้ แต่ต้องขออนุญาตจากกรมศิลปากรเพื่อให้กรมศิลปากรดูแลให้ถูกต้องตามหลักการบูรณะโบราณสถาน เช่น ดูแลเรื่องแบบและควบคุมการก่อสร้าง ปัญหาที่พบคือ วัดส่วนใหญ่มีฐานะ

พระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง
จังหวัดลำปาง ขณะบูรณะในปี พ.ศ. ๒๕๕๒

การเงินดี มักดำเนินการบูรณะเอง แต่มักไม่ขออนุญาตจาก กรมศิลปากร ผลคือบูรณะออกมาผิดแบบ นอกจากนี้ วัด ที่ใช้งบประมาณของวัดบูรณะอาจมีเรื่องของผลประโยชน์ ตามมา ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างวัดกับกรมศิลปากร ส่วนปัญหาหลักของกรมศิลปากรคือ ขั้นตอนการขออนุญาต แบบล่าช้า และดำเนินงานช่างล่าช้า ปัญหาที่หนักกว่าคือ กรมศิลปากรใช้ระบบจ้างรับเหมาก่อสร้าง

แนวทางการแก้ไขคือ กรมศิลปากรควรมีมาตรการ ที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาความล่าช้า เช่น ต้องกำหนด ระยะเวลาให้ชัดเจนว่าจะพิจารณาแบบเสร็จเมื่อใด อนุญาต ให้บูรณะได้เมื่อใด และต้องมีความโปร่งใสในการจ้างช่าง ผู้รับเหมามาบูรณะ ไม่ใช่ปล่อยให้บริษัทเพียงบางบริษัท ผูกขาด ที่สำคัญคือ ต้องควบคุมคุณภาพของช่าง ต้องสร้าง เกณฑ์คัดเลือกบริษัทที่มีประสบการณ์ในการทำงานอนุรักษ์ หากมีเกณฑ์ที่ชัดเจน ก็สามารถอนุญาตให้วัดดำเนินการเอง ได้ โดยวัดก็ต้องพิจารณาบริษัทรับเหมาตามเกณฑ์นั้นและ ให้อยู่ในการควบคุมดูแลของกรมศิลปากร

พระวิหารพระพุทธไสยาสน์
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๕.๓ วัดกับศรัทธาและการท่องเที่ยว

วัตถุประสงค์ของการสร้างวัดเกิดขึ้นจากศรัทธา ของพุทธศาสนิกชน คนสมัยก่อนเข้าวัดมีวัตถุประสงค์เพื่อ ทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรมให้จิตใจเกิดความสงบ แต่ในปัจจุบัน ประชาชนเข้าวัดเพื่อการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะ อย่างยิ่ง วัดที่มีศาสนสถานและศาสนวัตถุสำคัญ เป็นเรื่อง ที่แตกต่างกันระหว่างศรัทธากับการท่องเที่ยว แต่ก็เป็นสิ่ง ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการท่องเที่ยวเป็นวัฒนธรรมใหม่ ศรัทธา กับการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน เพราะผู้เข้าวัดด้วย ศรัทธาต้องการความสงบ ต้องการสมาธิ แต่นักท่องเที่ยว ต้องการความสุขที่ได้จากการชื่นชมความงามของวัด โดยเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญ ทั้งเทศกาลงานบุญสำคัญและ เทศกาลท่องเที่ยว ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ วัดสำคัญใน กรุงเทพมหานคร เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัด

เบญจมาภิมิตรดุสิตวนาราม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มาทำบุญ กับนักท่องเที่ยวจึงมักได้รับผลกระทบแก่กัน อย่างไรก็ตาม คนไทยและชาวพุทธส่วนหนึ่งเข้าวัดก็เพื่อประโยชน์ ๒ อย่าง คือ เพื่อทำบุญและเพื่อท่องเที่ยว ผลดีคืออย่างน้อยก็ทำให้ คนรุ่นใหม่โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นรู้จักเข้าวัด

ข้อเสนอแนะคือ ทั้งการทำบุญและการท่องเที่ยว เป็นเรื่องที่ไม่สามารถห้ามได้ วัดเป็นสถานที่สาธารณะ วัดอุทิศประสงค์ที่สร้างวัดก็เพื่อให้คนเข้าวัดอยู่แล้ว เรื่องที่ สามารถดำเนินการได้คือ การสร้างระเบียบวินัยในการเข้า วัดให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ด้านวัด ผู้ดูแลวัดต้องสร้าง กฎระเบียบให้ผู้เข้าวัดปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้นอย่างเคร่งครัด ไม่ควรใช้วัดแสวงหาปัจจัยด้านต่างๆ ด้านนักท่องเที่ยว ก็ต้องมีวินัยและต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของวัดเป็นกรณี พิเศษ ส่วนนโยบายการไหว้พระ ๙ วัด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ

นโยบายการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนั้น นับเป็นสิ่งดี ทำให้คนเข้าวัดมากขึ้น แต่ก็ต้องดำเนินการให้เหมาะสม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยควรเพิ่มเติมกฎระเบียบและเงื่อนไขให้นักท่องเที่ยวปฏิบัติแก่วัดอย่างเหมาะสมเมื่อเดินทางไปท่องเที่ยวตามวัดต่างๆ และควรเพิ่มคุณค่าทางวิชาการของแหล่งท่องเที่ยวให้มากขึ้น ไม่ใช่เพียงเพื่อให้เกิดความศรัทธาเพียงอย่างเดียว การจัดงานต่างๆ ในวัดและการตกแต่งวัดตามเทศกาลและยามปรกติก็ควรให้เหมาะสมแก่ศาสนสถานด้วย

๕.๔ การประชาสัมพันธ์ การจัดทำคู่มือการดูแลโบราณสถาน

กรมศิลปากรจะต้องประชาสัมพันธ์เรื่องการดูแลโบราณสถาน จัดส่งพระราชบัญญัติต่างๆ ไปตามวัดต่างๆ ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการณรงค์และถวายความรู้แด่พระภิกษุ และจัดทำเอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์อยู่แล้ว แต่จากข้อมูลสำรวจ ผู้วิจัยพบว่า ยังดำเนินการได้น้อยมาก ปัญหาหลักของวัดยังอยู่ที่วัดขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาโบราณสถาน

ข้อเสนอแนะคือ กรมศิลปากรควรจัดทำคู่มือทั้งที่เป็นพระราชบัญญัติฉบับเต็มและคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถานภายในวัดเบื้องต้น รวมทั้งแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถานและความรู้ทางด้านวิชาการซึ่งจะเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยวในวัด เช่น รูปแบบศิลปกรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถานในวัดอันเป็นส่วนหนึ่งของมรดกของชาติ แล้วแจกจ่ายไปให้วัดและชุมชน เพื่อให้ทุกคนร่วมกันดูแลรักษารักษาโบราณสถานในวัดเพราะเป็นสมบัติของส่วนรวม ไม่ใช่สมบัติของกรมศิลปากร

๖. บทส่งท้าย

จากประเด็นปัญหาและกรณีศึกษาเรื่องโบราณสถานที่ยังใช้งานอยู่ในปัจจุบัน ปัญหาหลักคือการดูแลศาสนสถานดังกล่าว มีหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ดูแลคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ขึ้นตรงต่อสำนักนายกรัฐมนตรี ในขณะที่ผู้ดูแลโบราณสถานคือกรมศิลปากร ขึ้นต่อกระทรวงวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ปัญหาด้านการอนุรักษ์มีไม่มากนัก แต่ที่เกิดปัญหาความขัดแย้งกันมากขึ้นในปัจจุบันเนื่องจากการพัฒนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์นั้นไม่ไปในทิศทางเดียวกัน บางครั้งก็มีการละเมิดกันโดยไม่อาจจัดการได้ตามกฎหมาย จึงเกิดปัญหาทั้งในเรื่องของอำนาจและวิธีการ ทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนา มีการทำลายโบราณสถานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ้าง ทั้งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์และโดยเจตนา ซึ่งอาจมีเหตุมาจากการใช้วัฒนธรรมที่ต่างกัน และบางกรณีอาจเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์

การศึกษาประเด็นปัญหาต่างๆ เท่าที่ประมวลจากกรณีตัวอย่าง รวมทั้งได้พยายามหาแนวทางการแก้ไขและแนวทางการบริหารจัดการ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในบทความนี้เป็นผลมาจากการวิเคราะห์หลักฐานที่ปรากฏอยู่ เป็นข้อเสนอแนะที่ทำให้การดำเนินการด้านอนุรักษ์และการพัฒนาศาสนสถานเป็นไปในแนวทางเดียวกันและปฏิบัติจริงได้ไม่ยาก หากทั้ง ๒ หน่วยงานหลักและทุกฝ่ายร่วมมือร่วมใจกัน โดยถือว่าโบราณสถานเป็นสมบัติของทุกคน เพียงแต่ทุกฝ่ายต้องเห็นความสำคัญของโบราณสถานซึ่งเป็นสาธารณสมบัติ สาธารณประโยชน์ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ มากกว่าจะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก หากทำได้ ก็จะเป็นคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติสาขาปรัชญา. ๒๕๔๙. “การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานร่วมกับท้องถิ่น.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานร่วมกับท้องถิ่น. ณ โรงแรมกรุงศรีวิเวอร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วันที่ ๒๗-๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๙. “จดหมายเหตุเรื่องการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน.” ๒๕๔๔. ใน **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. ชูศักดิ์ แซ่เอี้ยะและคณะ. ๒๕๓๒. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานโบราณคดี. (เอกสารอัดสำเนา).
- โบราณคดี, สำนัก. กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. ๒๕๕๐. **แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- _____. ๒๕๕๑. **คู่มือการปฏิบัติงานด้านโบราณคดี**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- โบราณคดี, สำนัก. กลุ่มทะเบียนโบราณสถานและสารสนเทศ. ๒๕๕๒. “คู่มือการปฏิบัติงาน การสำรวจขึ้นทะเบียนโบราณสถาน.” ใน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน (การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน). กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕. ม.ป.ป. เอกสารคู่มือว่าด้วยประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์, ม.ป.ท.
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ พร้อมด้วยกฎกระทรวงและระเบียบที่ออกตามความในพระราชบัญญัตินี้. ๒๕๐๔. พระนคร: คิวพร.
- ศิลปากร, กรม. ๒๕๒๕. **จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____. ๒๕๓๕. **ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการ โบราณสถาน โบราณคดี และพิพิธภัณฑ**. กรุงเทพฯ: พรินซ์เกส.
- _____. ๒๕๓๙. **การดูแลรักษาศิลปะโบราณวัตถุ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. ๒๕๔๔. **โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, สำนัก. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.
- สันติ เล็กสุขุม. ๒๕๔๙. “การบูรณะแนวพัฒนาวัดใหญ่ชัยมงคล: ประเด็นและมุมมองต่างๆ.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานร่วมกับท้องถิ่น. ณ โรงแรมกรุงศรีวิเวอร์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วันที่ ๒๗-๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๙.
- _____. ๒๕๕๐. “ประเด็นทางวัฒนธรรมที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี.” ใน หน้าประชาชื่น หนังสือพิมพ์ มติชนรายวัน. (๒๕ ม.ค.)

ลัมภาน

กัจจา อู่โพธิ์. ๒๕๕๒. พฤษภาคม, ลัมภาน.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. ๒๕๕๓. ผู้อำนวยกรสำนักโบราณคดี. ๔ ตุลาคม, ลัมภาน.

บวรเวท รุ่งรุจี. ๒๕๕๓. รองอธิบดีกรมศิลปากร. ๔ ตุลาคม, ลัมภาน.

ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. ๒๕๕๒. พฤษภาคม, ลัมภาน.

พรธรรม ธรรมวิมล. ๒๕๕๓. สถาปนิกกลุ่มงานอนุรักษ์ฯ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. ๑๕ พฤศจิกายน, ลัมภาน.

พระราชริยาภรณ์ (สิงห์ไชย ลีวิณโณ). ๒๕๕๒. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์. ๙ พฤษภาคม, ลัมภาน.

พระราชเวที. ๒๕๕๒. ผู้ช่วยเจ้าอาวาส. ๑๑ เมษายน, ลัมภาน.

พระราชเวที (สุรพล). ๒๕๕๒. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์. ๑๐ พฤษภาคม, ลัมภาน.

รองเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. ๒๕๕๒. พฤษภาคม, ลัมภาน.

วสุ โปษะนันท์ ๒๕๕๓. สถาปนิกชำนาญการพิเศษ กลุ่มวิชาการอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.

๑๔ ตุลาคม, ลัมภาน.

สมศักดิ์ แต่งพันธุ์. ๒๕๕๒. เจ้าหน้าที่ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. พฤษภาคม, ลัมภาน.

สายันต์ ไพรัชญ์จิตร. ๒๕๕๓. ศาสตราจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๗ ตุลาคม, ลัมภาน.

ลำเรียง อาภัสสร, พระมหา. ๒๕๕๒. ๙ พฤษภาคม, ลัมภาน.